

הזכות לעיר ואקטיביזם מרחבי: מאהל המחאה בגן לוינסקי

במאמר זה אנו מבקשים לפתח את המושג **אקטיביזם מרחבי** כמימוש בפועל של מושג **הזכות לעיר**, כפי שהמשיג אותו לפבר. לשם כך המאמר סוקר את ההתפתחויות התיאורטיות של השיח סביב הזכות לעיר, על הרקע הפוליטי-אזרחי שלהן, ואת ההמשגות הקיימות לאקטיביזם ולמרחב. לאחר מכן המאמר מציג את ההמשגה שלנו לאקטיביזם מרחבי. רעיון זה מודגם בחלקו השני של המאמר באמצעות חומרים אתנוגרפיים שנאספו במאהל המחאה בגן לוינסקי שבדרום תל אביב במהלך קיץ 2011. התמונות וקטעי האתנוגרפיה מייצגים שלוש סוגיות מרכזיות בהבניה של אקטיביזם מרחבי: הראשונה – אופן הפעולה, ההתארגנות, מרחב הפעולה והמשתתפים; השנייה – יצירת מרחב שלישי של שיח ודיון; השלישית – אלמנט ההנאה שכרוך בעשייה אקטיביסטית. שלוש הסוגיות הללו מייצגות את האופן שבו הפעילות וההתרחשויות השונות במאהל ובסביבתו יצרו סוג מיוחד של אקטיביזם מרחבי כאמצעי למימוש הזכות לעיר. אקטיביזם זה היה כל העת בדיאלקטיקה הדדית עם המרחב – מושפע ממנו ומשפיע עליו – ועל כן הוא אקטיביזם מרחבי שמימש בפועל את הזכות לעיר והעניק לה משמעויות נוספות: לא רק אידיאולוגיות פוליטיות בעלות גוון כלכלי, אלא גם משמעויות חברתיות ותרבותיות.

מבוא

מאמר זה ידון בסוגיה של אקטיביזם מרחבי בעיר, תוך הדגמת מקרה המבחן של מאהל המחאה אשר הוקם ביולי 2011 בגינת הקווקזים (לוינסקי) בדרום תל אביב. במאמר נטען כי אקטיביזם מרחבי בעיר הינו האמצעי למימוש הזכות לעיר, ונבסס את טענותינו על מחקרים מתחומי האזרחות, הדמוקרטיה, המחאה וההתארגנות. במילים אחרות, מאמר זה יתמקד בהבהרת הקשר בין אקטיביזם לבין אזרחות בהקשר העירוני ובפוליטיקה העירונית. כדי לנתח את התופעה באופן מעמיק, נפתח בהבהרת הקשר בין אקטיביזם לאזרחות ופוליטיקה בכלל וברמה העירונית-מרחבית בפרט, נסקור בקצרה את הספרות העוסקת בזכות לעיר ובאקטיביזם ולאחר מכן נציע המשגה חדשה – "אקטיביזם

מרחבי בעיר". בעזרת המשגה תיאורטית זו נציג ונדגים את המשמעות הלכה למעשה של אקטיביזם מרחבי באמצעות כמה אירועים ספציפיים, רגעים מייצגים הקשורים להיסטוריה של המאהל ופעילותו במהלך קיץ 2011. אירועים אלה ישמשו במאמר כעדרה להסתכלות רחבה יותר על המאהל, על הפעולה האקטיביסטית שהתקיימה בו ועל משמעויותיה הפוליטיות והמרחביות השונות, ומתוך כך יובילו לדיון, לבחינה ולהמשגה מחדש של אקטיביזם מרחבי בעיר כאמצעי למימוש הזכות לעיר.

ב-24 ביולי 2011, עשרה ימים לאחר היום שבו הוקם בשדרות רוטשילד האוהל הראשון בעיר – שאליו נוהגים להתייחס כנקודת ההתחלה של מחאת קיץ 2011 – הוקם מאהל המחאה בגן הקווקזים (לוינסקי) שבשכונת נווה שאנן בדרום תל אביב. המאהל בגן הקווקזים, או כפי שנכנה אותו מעתה ואילך, מאהל לוינסקי,¹ היווה נקודת ציון בולטת בנוף מחאת הקיץ, הן בגין היותו המאהל השני שהוקם בעיר תל אביב, והן בהיותו שונה באופן דרמטי מהמאהל המרכזי שברוטשילד. המאהל נתפס והוצב בתודעה הציבורית ובקרב הפעילים כאחיו הרדיקלי והגון קונפורמיסטי של מאהל "הבורגנות" ברוטשילד, זאת על אף המרחק הפיזי הקצר שבין שני המאהלים (משגב, 2013). במידת מה, קיומו והמאבק על הישארותו במרחב היוו פתח למאהלים רבים שקמו בעקבותיו.

את הטון והשיח של המחאה במאהל לוינסקי, אשר לפחות בתחילה היה בעל גוון מזרחי ופמיניסטי, הטמיעו נציגות תנועת "אחותי – למען נשים בישראל", תנועה אשר יזמה והקימה את מאהל לוינסקי. תנועה זו החלה כיוזמה תרבותית-אמנותית אשר התגלגלה עד מהרה לתנועה אקטיביסטית הקושרת בין מגדר, אתניות ומעמד. ראשיתה בתערוכה בבית האמנים בירושלים בשנת אלפיים, והמשכה בהתארגנות קבוצת פמיניסטיות מזרחיות, אשר החלו באותו זמן לפעול להגדרת סדר יום פוליטי, פמיניסטי-מזרחי ותרבותי נפרד מזה של ארגוני נשים וארגונים מזרחיים אחרים (דהאן-כלב, 2007; קשת, 2005). כפי שנראה בהמשך, לפעילות תרבותית ואמנותית, יחד עם דפוסים שונים של פוליטיקה מרחבית של מחאה, הייתה משמעות רבה בעיצובו והבנייתו של אקטיביזם מרחבי.

הקונטקסט הפוליטי והאזרחי של אקטיביזם

אקטיביזם מוגדר לרוב כפעולה של קבוצת אנשים, לרוב מתנדבים, אשר מטרתם לשנות מציאות מסוימת. אקטיביזם הוא גם פרקטיקה של ארגונים ומוסדות, לרוב כאלה ללא מטרת רווח או כאלה מן הסקטור הפרטי, שמעוניינים לקדם רעיונות, להפעיל לחץ פוליטי או כלכלי, או לשנות פרקטיקות קיימות (Takahashi, 2009). אקטיביזם נתפס לרוב בחברה המודרנית כאחד מביטויי הפעולה של חברה אזרחית, על גווניה השונים. הדיון בספרות על אקטיביזם כביטוי לפעולה של החברה האזרחית מתקשר לניתוח

פעילותן של תנועות חברתיות, לאופן פעולתן, התארגנותן וכן לתביעות שהן מעלות (Tilly, 2004; Chari and Donner, 2010).

בשנים האחרונות ניכר עניין גובר והולך בפעילות אקטיביסטית המתרחשת בקונטקסט חברתי, ציבורי, קהילתי ומרחבי. נוסף לכך ניכר עניין במסגרת המשגתו של מנוחין, "דמוקרטיה דיונית אקטיביסטית" (מנוחין, 2010: 28), אשר מתייחסת למרחב הציבורי של החברה האזרחית, שהוא למעשה המרחב הרעיוני והחברתי שבו מתקיים אקטיביזם. יאנג (Young, 2001) מאתגרת תפיסה זו ומציגה מתח בין דמוקרטיה דיונית (deliberative democracy) לאקטיביזם, וטוענת כי על אף המשמעות הבסיסית של שניהם המבוססת על "אזרחות טובה" – קרי מימוש חובות אזרחיות – ואף שמימוש בפועל של כל אחד מהם נועד לשנות מציאות של אי שוויון ואי צדק, דרכי המימוש שכל אחד מהמושגים מציע – שונות. בעוד שדמוקרטיה דיונית מציעה שיח ודיון פוליטיים והסכמות הנובעות, בין השאר, מיחסי כוח בין השחקנים השונים, אקטיביזם מציע מעורבות פעילה בהפגנות, בחרם, בפעולות ישירות וכד' ככלי אפקטיבי יותר, או כפי שמתארת זאת יאנג: "אקטיביסטים מעוררים לעתים קרובות רעש ומהומה ציבורית מחוץ למקום או לאולם שבו מתקיימת הדמוקרטיה הדיונית" (שם: 673). יתרה מזאת, אקטיביסטים במקרים רבים מעדיפים פעולה ישירה על דיון, על ויכוח או על שכנוע, מאחר שהם מתנגדים לשיתוף פעולה עם הממסד, אינם בוטחים בו ואינם מקבלים את יחסי הכוח שהוא מושתת עליהם. במקרים רבים המטרה של האקטיביזם אינה בהכרח להעלות טענות או להגיע להסכמות, כפי שמבקשת לעשות הדמוקרטיה הדיונית, אלא לגרום לציבור לחשוב על סוגיה מסוימת ולעורר דיון ומחשבה. יאנג מפרידה באופן מלאכותי ולצרכים אנליטיים בין שני המושגים, והיא מציינת כי שניהם חשובים מאוד בתיאוריה ובפרקטיקה הפוליטית, גם אם תיאוריה זו נוטה פחות להתייחס לצד הפעולה האקטיביסטית. לפיכך היא מציעה לארגונים ולאינדיבידואלים המבקשים לקדם צדק ולהילחם באי שוויון, לממש בפועל את שניהם – גם פעילות אקטיביסטית וגם דמוקרטיה דיונית, זאת אף שבפועל קשה לקיים את שניהם באופן סימולטני ובאותו מרחב וזמן. פעולה כפולה זו היא גם מימוש בפועל של הזכות לאזרחות.

אקטיביזם לפיכך נתפס בחברה המערבית המודרנית ובפילוסופיה הפוליטית כמימוש בפועל של האזרחות, אשר אינה רק חבילה של זכויות, אלא אמצעי לשילובם של פרטים וקבוצות בתוך החברה (פלד ושפיר, 2005). בישראל, שבה מבנה חברתי מרוכב ומדינה ריכוזית מגייסת, התהווה שיח אזרחות מורכב בעל יסודות אתנו-לאומיים, ליברליים ורפובליקניים הקשורים לתהליכים חברתיים והיסטוריים. לפיכך מציעים פלד ושפיר (שם), משטר שילוב דמוקרטי ורב תרבותי, שיכלול רשת של זכויות אזרחות חברתיות ותרבותיות קיבוציות, כלומר משטר שבו האזרחות תושתת על בסיס זכויות פרט שוות, אוניברסליות וממשיות. אך זהו חזון עתידי, ובינתיים, מציינת ישי (2003) התרבות

הפוליטית בישראל אינה מעודדת צמיחת חברה אזרחית המכירה הכרה של ממש בכבוד האדם ובפרט זכויותיו, והיחיד עדיין משני למדינה ולשלטון. במציאות זו, טוען סבירסקי (Svirsky, 2012), נדרש אקטיביזם פוליטי לשם קידום של ערכים אזרחיים ושינוי חברתי. אקטיביזם זה הוא בעל אופי מקומי, ולפיכך הוא לא שואב בהכרח מתופעות אקטיביסטיות גלובליות כפי שמציע טארו (Tarrow, 2009), וגם במקרה שכן מושפע מבחון, מה שחשוב הוא אופיו המקומי (Kaldor, 2003). אקטיביזם זה, בהקשר המקומי של ישראל/פלסטין, צריך להתקיים ולפעול בקונטקסט של חברה אזרחית עצמאית ולא ישות קואופטיבית המשמרת ומשרתת את צורכי השלטון ומניעה למעשה "אקטיביזם רפוי" (slave activism), כזה המשרת את המדינה, משעבד עצמו לשלטון ואינו מערער או מאתגר אותו (Svirski, 2012, 17). בהקשר זה, יש הטוענים כי מחאת קיץ 2011 והאקטיביזם שהתממש במסגרתה תרמו לגיבוש תפיסת אזרחות המגדירה מחדש ובצורה רחבה את הקולקטיב. תפיסה זו הדגישה סולידריות והכירה בקיום מגוון קהילות בעלות זהות שונה: לאומית, אתנית, דתית, תרבותית וכו', ואולי אף אפשרה פיתוח עתידי של זהות אזרחית משותפת ואיתנה (פלדחי, יונה וגל-נור, 2012).

הזכות לעיר

הפילוסוף הצרפתי אנרי לפבר פיתח את המושג "הזכות לעיר" (Lefebvre, 1991, 1992) כחלק ממחקרו על תפקידו המרכזי של המרחב בחיים העירוניים תחת קפיטליזם. הזכות לעיר על פי לפבר, היא חשיבה רדיקלית חדשה על תכליתה של שייכות לקהילה פוליטית. לפבר איננו משתמש בטרמינולוגיה הכרוכה במעמד המשפטי הפורמלי של האזרחות, אלא מעגן את הזכות לעיר בהגדרה נורמטיבית המבוססת על התגוררות (inhabitation). לפי הגדרתו, הזכות לעיר מוקנית לאלה הגרים בה. היא נקנית באמצעות מגורים בעיר ושייכות לשוכנים בה, בין שהם אזרחים ובין שהם זרים.

מתוך מושג הזכות לעיר של לפבר צומחות שתי זכויות נוספות (Purcell, 2003). הראשונה היא הזכות לנכס את המרחב העירוני: זכותם של התושבים לשימוש מלא ושלם במרחב העירוני בחיי היומיום שלהם. זוהי הזכות לחיות במרחב העירוני של עיר מסוימת, לשחק ולעבוד בו, לייצגו, לאפיינו ולהחזיק בו. השנייה היא הזכות להשתתף. זוהי זכותם של התושבים למלא תפקיד מרכזי בתהליכי קבלת החלטות הנוגעות לייצור המרחב העירוני – ייצור המתבצע בידי גורמים שונים בכל הרמות: המדינה, בעלי המזון ושחקנים אחרים. כפי שמציין דיקי' (Dikec, 2001), הזכות להשתתפות מצריכה מעורבות של תושבים בשליטה ממוסדת על החיים העירוניים, כולל השתתפות בחיים הפוליטיים, בניהול העיר ובאדמיניסטרציה שלה. הגדרה זו של לפבר מסמנת פריצת דרך מההסתכלות הקלאסית הסוציולוגית על החיים בעיר ומהתפיסה המרקסיסטית

המסורתית, כיוון שהיא מתייחסת לאזרחות עירונית כתהליך של משא ומתן מרחבי על מימוש הזכות לעיר, ולא כשייכות פורמלית (Attoh, 2011). חוקרים אחרים התייחסו לזכות לעיר כנשיאה של אחריות והתחייבות, והרחיבו את הדיון באזרחות כ"אסטרטגיה מרחבית" – תהליך מרחבי שבו זהויות, תיחומים ותצורות של שייכות מקובעים ולאחר מכן עוברים דה־קונסטרוקציה. הזכויות נקנות על ידי נשיאה באחריות ובהתחייבות לסייע בעיצוב העיר כיצירת אמנות (Secor, 2004).

אטו (Attoh, 2011) מאתגר את ההגדרות הקיימות של הזכות לעיר תוך העלאת שאלות כגון אילו זכויות? האם הזכות לעיר היא זכות סוציו־אקונומית או זכות ליברלית, זכות משפטית או זכות מוסרית? שאלות שלא נענו על ידי לפבר ואחרים. אטו מציע התייחסות רב תחומית למושג מנקודת מבט ספרותית, פילוסופית, משפטית ומדינית. בהקשר זה רלוונטית לדיון השאלה האם הזכות לעיר היא הזכות להפרת החוק? בייחוד בהקשר ניתוח האקטיביזם המרחבי במאהל לוינסקי. כפי שסטיילי ומיטשל (Staeli and Mitchel, 2008) גורסים, יש הבדלים בסוגי הזכויות ובהתפתחותן, שמשפיעים גם על היווצרות מרחבים ציבוריים שונים וערים שונות. השאלה היא למעשה מהי הזכות לעיר? האם היא זכות מדור ראשון, כלומר משפטית במהותה, או שהיא זכות מדור שני, כלומר סוציו־כלכלית במהותה. לאחרים, הזכות לעיר היא הזכות למרחב פוליטי, אשר נקשרת לזכות לאזרחות לאומית (Dicek, 2005). זוהי גם הזכות לנכס (Mitchell, 2003), אשר מתייחסת בעיקר לזכותם של חסרי בית לנכס אזורי שונים בעיר לשימושם. הגדרה זו היא אולי הקרובה ביותר לשימוש שנעשה במאמר זה של הזכות לעיר ושל אקטיביזם מרחבי כאמצעי למימוש הזכות לעיר. בהקשר מאהלים מרחבי הארץ, למעשה מימשו המוחים את הזכות לנכס על ידי אקט של אקטיביזם מרחבי – של תפיסה פיזית של שטחים מרכזיים בעיר וניכוסם כ"בית" לאנשי המחאה.

המשגתו של הרווי (Harvey, 2008) את המושג הזכות לעיר מקשרת למעשה בין ההכרה בזכות, לבין מימושה על ידי אקטיביזם מרחבי. הרווי תופס ערים כבעלות תפקיד חשוב בהתפתחות כלכלית קפיטליסטית ובקליטת עודפי ייצור. לערים תפקיד מרכזי בסיפוק צרכים קפיטליסטים למיקסום פעילויות כלכליות. בתוך הקשר זה, מגדיר הרווי את הזכות לעיר גם בהקשר של שימוש, ובעיקר של הפצה, של עודפים או מוצרים (goods) עירוניים (דיוור בהישג יד, תשתיות ראויות, שירותים מספקים וכו'). לטענת הרווי, העניק הנאו־ליברליזם משמעות אחרת למושג הזכות לעיר, שמתייחס רק לזכותו של מיעוט אליטיסטי אשר משפיע ומכתיב יצירת עודפים לצרכיו בלבד. לכן לפי הרווי, המטרה העיקרית של תנועות חברתיות היא להטמיע משמעויות דמוקרטיות יותר במושג הזכות לעיר ולאמץ משמעויות פרקטיות ופוליטיות. תנועות כאלה, טוען הרווי, חייבות להקים "ניהול דמוקרטי" לעודפים העירוניים שעליהם מתבססות הערים. לכן הזכות לעיר תלויה במימוש הכוח הקולקטיבי לעצב מחדש את תהליך העירוניות. במאמר זה

נבחן באיזו מידה האקטיביזם המרחבי במאהל לוינסקי מממש הגדרה זו ומהווה אמצעי למימוש הזכות לעיר הנאו־ליברלית על ידי עיצוב מחדש של המרחב העירוני.

אקטיביזם מרחבי בעיר

סעיף זה יעסוק בהקשר המרחבי־עירוני שבו, לטענתנו, באה לידי ביטוי הפוליטיקה האזרחית של אקטיביזם לצד מימושה של הזכות לעיר. בהקשר זה טוען סוג'ה (Soja, 2011) כי שיח הצדק נולד היסטורית בעיר ועל כן צריך להחזירו לעיר, בעיקר לאור העובדה כי שיח הזכויות ניתק במידה רבה את הדיון בנושא צדק מרחבי וחברתי מהדיון הקונקרטי במרחב העירוני. בהקשר לאקטיביזם, סוג'ה טוען כי המרחב עשוי להיות נקודת חיבור פוליטית לקבוצות שונות, ולהניע מאבקים ואקטיביזם תוך חיבור תנועות וקבוצות אשר אינן יכולות להתחבר על בסיס אחר (שם: 109). לפיכך אנו מבקשים במאמר זה לחבר בין המחשבה הפוליטית והדמוקרטית בנוגע לזכויות ולאקטיביזם בכלל, ובין הזכות לעיר ואקטיביזם מרחבי בפרט. נבהיר תחילה את ההמשגות הקיימות שמשמשות בספרות הגיאוגרפית־מרחבית העוסקת באקטיביזם, ולאחר מכן נציע הגדרה משלנו – "אקטיביזם מרחבי".

הספרות העכשווית בנושא מבחינה בין שני מושגים – גיאוגרפיה של אקטיביזם וגיאוגרפיה אקטיביסטית. במאמר זה אנו מציעים, כאמור, פיתוח של מושג נוסף – אקטיביזם מרחבי. המושג אקטיביזם מרחבי מתכתב עם המחקר הקיים בנושא גיאוגרפיה של אקטיביזם וגיאוגרפיה אקטיביסטית. גיאוגרפיה של אקטיביזם (geography of activism או המרחב של פעולות אקטיביסטיות) מתייחסת לרוב לדגמים שונים של אקטיביזם במרחב, למובחנות של המטרות השונות והסוגים השונים של אקטיביזם (שמרני או רדיקלי, סביבתי או מגדרי וכיו"ב) ולרמות הפעילות השונות במרחב (עירוני, שכונתי וכיו"ב). התפיסה העומדת בבסיס הדברים הינה כי אקטיביזם אינו רק תופעה חברתית, אלא גם תופעה מרחבית וכי הגיאוגרפיה והגיאוגרפים נוטלים חלק ביצירתה והבנתה של התופעה, ולכן זה מתקשר למושג נוסף – גיאוגרפיה אקטיביסטית (Activist Geographies). גיאוגרפיה אקטיביסטית מקושרת לרוב לפעולה שמטרתה לשנות יחסי כוח של דיכוי, תוך הזדהות וסולידריות של הגיאוגרפים האקטיביסטים עם הקבוצות המוחלשות, עם הקהילות או עם התנועות החברתיות, בעיקר באמצעות התערבות ביקורתית. למשל: מחקר פעולה משתף (PAR – Participatory Action Research) ויצירת "מרחבים גיאוגרפיים אוטונומיים" שבהם מעורבים גיאוגרפים בפעילות אקטיביסטית (Pickerrill and Chatertton, 2006; The Autonomous Geographies Collective, 2010); או למשל באמצעות שיתופי פעולה של אקדמיה־קהילה (Routledge, 2009).

בעקבות שני מושגים אלה, אנו מגדירים אקטיביזם מרחבי כפעולה החברתית הקולקטיבית שחותרת לשינוי ביחסי כוחות בתוך ובין קבוצות שונות בחברה, ויש לה תפקיד בתהליך ייצור (מחדש) של המרחב הפיזי, החברתי, התרבותי והתודעתי. אקטיביזם מרחבי, בהקשר זה, הינו פעולה כפולה, במובן זה שהפעולה משפיעה על תהליך ייצור (מחדש) של המרחב, אך גם מושפעת ממנו. אם נשלב בהגדרה זו את תפיסתו של הרווי לגבי מושג הזכות לעיר, הרי שמשמעות תהליך הייצור מחדש של המרחב במובן הפיזי היא שימוש או שינוי בשימוש, ניכוס ותפיסה פיזית של מרחב (פרטי, ציבורי וכו'); או שינוי בשימוש ובפיזור של עודפים או מרכיבים עירוניים. במובן החברתי, משמעותו שינוי בתחושת שייכות חברתית קולקטיבית ואישית, שינוי בתפיסות של זיכרון העבר וההווה – הן האישיות והן הקולקטיבית, שינוי במשמעויות החברתיות הניתנות למרחב (למשל: נוח/לא נוח, בטוח/לא בטוח וכו'), וכן התייחסות לאינטראקציות חברתיות ואקטיביזם המונע על ידי פערים מעמדיים וסטטוס סוציאו-אקונומי נמוך; במובן התרבותי, המשמעות של תהליך ייצור (מחדש) של המרחב היא שינוי בתחושת השייכות התרבותית הרחבה יותר, שימוש בפרקטיקות וסימנים תרבותיים לייצור מחדש של יחסי כוחות ונוכחות במרחב, ושימוש בגוף כדי לייצר מחדש את המרחב; במובן התודעתי, משמעותו שינוי תודעתי בתפיסת המרחב של פרטים וקבוצות, למשל בתחושות של שייכות, ביטחון וכד'. התייחסות זו לשינוי בשימוש ובפיזור של עודפים עירוניים במאמר מתייחסת לדיוור, לתשתיות, לשירותים וכו'.

אחד החוקרים הראשונים שעסק באקטיביזם הוא אמיתי עציוני, אשר חקר באופן ביקורתי את ההיבטים החברתיים והקהילתיים של אקטיביזם, על הבעיות והסכנות שבו, בעיקר בטענה כי זוהי חובתו המוסרית של הפרט להיות שותף לאקטיביזם (Etzioni, 1968; Hans, 2006); בכך הקדים עציוני תיאוריות רדיקליות יותר כגון "דמוקרטיה רדיקלית פלורליסטית" של לקלאו ומוף (2004 [1985]: 36), אשר מדברים על יחסי כוח חברתיים ואקטיביזם בהקשר לפירוק וערעור ההגמוניה הקיימת. פנסטר (Fenster, 2009; 2012), מאמצת את התיאורטיזציה של לקלאו ומוף לתהליכים של הבניית ידע מקומי ושימוש בתכנון ועיצוב המרחב, בעיקר באמצעות המעבר ממודעות ליחסי כפיפות, למודעות ליחסי דיכוי – מודעות המשמשת קטליזטור לאקטיביזם ולשינוי מרחבי. בראון (Brown, 1997) לעומת זאת, מבקר את המודל של לקלאו ומוף, בעיקר על רקע ההפרדה הדיכוטומית שהם יוצרים בין המדינה והפוליטיקה לבין החברה האזרחית. חוקרים אחרים עסקו בסוגיית האקטיביזם בנקודת המפגש שבין המגזר הפרטי, הציבורי והוולונטרי, והמשמעויות החדשות שהמפגש הזה מקנה, הן לקהילות השונות, הן למרחב הפעילות הפיזי והחברתי, והן לדינמיות ולשינוי בתפקידי האקטיביסטים עצמם (Larner and Craig, 2005). נקודה זו רלוונטית במיוחד למאהל המחאה בלוינסקי ולקונטקסט הארגוני והחברתי-תרבותי שבמסגרתו הוקם המאהל. המשותף למחקרים השונים הוא

ההבנה כי סוגים שונים של כוח ודיכוי (מגדרי, אתני, לאומי וכו') יוצרים מגוון רחב ומשמעותי של אתרי ומרחבי התנגדות ומחאה (Katz, 2003), וכי מענה ל"כוח" דורש לא רק רעיונות יצירתיים, אלא גם גיאוגרפיה יצירתית, אשר לוקחת בחשבון את הדינמיקות של מרחב ההתנגדות והמחאה (Wright, 2008: 384), למשל: המרחב היומיומי על רכדיו הפוליטיים (Pile, 1997), המקושר להתנגדות של יחידים וקבוצות בעולם המודרני-קפיטליסטי והגלובלי (Appadurai, 1996).

לאחרונה גובר העיסוק באקטיביזם של מרכזים חברתיים (ארגונים שונים, עמותות וכו')². מרכזים אלה כמקור וכמוקד לאקטיביזם מהווים "תביעה חדשה למרחב עירוני" בעיר הגלובלית (Leontidou, 2006: 263). האקטיביזם המיוצר ומופץ מהם מאמץ דפוסי פעילות ואלטרנטיבות תרבותיות יחד עם מחאה אזרחית ליצירת מרחב חברתי חדש (שם) ולמימוש הזכות לעיר. המרכזים הללו מהווים מוקד לאקטיביזם קהילתי בעל תכנים חדשים עבור חלק מתושבי העיר ואף עבור כאלו שאינם תושבים או אזרחים (מהגרים וכד'), והשימוש בהם מתרחש על בסיס קבוע ולא אקראי (Hodkinson and Chatterton, 2006; Mudu, 2004). כך למשל, בבית "אחותי" ובמאהל שהוקם ביוזמת פעיליו נוצר אקטיביזם מרחבי מסוג זה.

מתודולוגיה

מבחינה מתודולוגית, מאמר זה מבוסס בעיקר על חומר אתנוגרפי שנאסף בשיטת ה"תצפית המשתתפת"³. ביולי קיבל חן משגב הודעה ממנכ"לית תנועת "אחותי" כי פעילות ופעילי התנועה עומדים להקים מאהל מחאה, והוא הוזמן להיפגש למחרת בשעה חמש בערב בבית "אחותי", הסמוך לגן לוינסקי. מרגע זה ואילך ובמשך כחודשיים וחצי שבהם היה פעיל המאהל, נערכו תצפיות משתתפות כמעט מדי יום, שכללו השתתפות בפעילויות השונות שהתקיימו בו ובסביבתו הקרובה. הפעילויות הללו תועדו כמקובל ביומן שדה, שבו נרשמו באופן שיטתי האירועים, ההתנהגויות והמרחבים שבהם התקיימו האירועים. הגרעין הקשה של הפעילות והפעילים במאהל, לפחות אלו שנמנו על הגרעין המייסד, ידעו על המחקר ועל התצפיות, וחלקם אף התראיין בהמשך. פעילים אחרים, בעיקר אלה שהצטרפו מאוחר יותר או שהיו פחות דומיננטים במאהל (במהלך הזמן חלה תחלופה רבה של אנשים וכך גם במשך הימים עצמם, אנשים באו והלכו) לא היו מודעים לעובדה כי הפעילות מתוצפת ומשמשת למחקר. יחד עם זאת, נעשה מאמץ כי מרבית הפעילות והפעילים המרכזיים יידעו על המחקר. כמו כן נעשה הרישום ביומן תוך כדי הפעילות ובמאהל עצמו לעיני שאר הפעילים, חלקם גם שאלו והתעניינו, או ביקשו לכתוב דברים שנראו להם משמעותיים. על בסיס חומרי השדה הללו, תיאורנו וניתחנו את הפעילות האקטיביסטית במאהל. בתצפיות במאהל היה אלמנט מודגש של

השתתפות לעומת תצפית – אשר אינה כוללת מרכיב חזק של השתתפות פעילה כאכילה עם הפעילים, כניקיון ורחיצת כלים וכהשתתפות בשיבות ובהחלטות השונות – תוך תיעוד הרשמים והחויות. מבין עשרות התצפיות בחרנו לצטט קטעים קצרים שתועדו במחברת התצפיות וייצגו את שלוש הסוגיות שאותן בחרנו לתאר בהרחבה במאמר: הראשונה – הקמה, התארגנות ומאבק על מימוש מרחבי של הזכות לעיר; השנייה – עיצוב מרחב שלישי של שיח ומחאה; והשלישית – אלמנט ההנאה המתלווה לפעילות האקטיביסטית. שלוש הסוגיות הללו מסייעות לנו להסביר כיצד ההמשגה התיאורטית של אקטיביזם מרחבי התממשה בפועל במאהל וביטאה הלכה למעשה את מימוש הזכות לעיר על ידי האקטיביסטים. ברור כי ניתן היה לבחור גם רגעים מייצגים אחרים מבין החומר האתנוגרפי העשיר שתועד, ומלאכת ברירת הציטוטים הקצרים לא הייתה קלה. יחד עם זאת, השתדלנו לגוון בבחירת הציטוטים מבחינת שעות התצפית, השלב הכרונולוגי בהתפתחות המאהל, האקטיביסטים שהיו שותפים לפעילות וסוג הפעילות. התצפיות אפשרו לנו לחוות מקרוב את תהליך יצירתם של מרחב ואקטיביזם מרחבי תוך כדי פעולה. בתהליך זה מעורבים גופים אנושיים ורגשות, ברוח התיאוריה הגיאוגרפית החדשה של אייזוגיות (non-representational theory). במוקד ההתעניינות של גישה תיאורטית מתפתחת זו נמצאים הגוף האנושי ופעילותו (בלומן, 2011). זאת לאור התמודדות הגיאוגרפיה כיום לא רק עם פרקטיקות של ייצוג (מיפוי, תצלומי אוויר, GIS וכו'), אלא גם עם הלא מיוצג – עם החושי, השיחני והגופני היוצרים מרחב תוך כדי פעולה (Thrift and Dewsbury, 2000). כלומר הגיאוגרפיה של האיזוגיות אינה עוסקת עוד אך ורק בתוצר הסופי של הפעולה, תוצר שאותו ניתן למפות ולייצג, אלא בפעולה עצמה כפרקטיקה וכתהליך. כמו כן היא עוסקת ברגשות, בשיח ובביצועיות (performativity) הכרוכים בה, אשר מייצרים ביטוי חדש ושונה של מרחב שהוא גם שיחני, סימבולי וחושי.³ זהו המרחב הקדם קוגניטיבי של הפעולה האנושית המתרחשת במרחב החברתי והפיזי, שבו לכל התרחשות ופעילות יש תפקיד, כולל למילים שנאמרות, לפעולות שמתבצעות, לטקסטים ולמחוות גופניות ורגשיות, ובמיוחד לאירועים עצמם (Anderson and Harrison, 2010; Harrison, 2000). ניתוח תופעות מרחבי הנעשה ברוח התיאוריה של אייזוגיות, משפיע גם על אופן הכתיבה ותיאור התופעה, הכוללים כתיבה תיאורית המדגישה חוויות רגשיות ושיחניות, כמו גם אירועים פרפורמטיביים (Cadman, 2009).⁴ לכן במאמר זה נתמקד בפעולה, ובתמונות שמנסות לתפוס רגעים קטנים ממנה, ולא רק בממד הפיזי המובן מאליו והניתן לייצוג של המאהל, כגון מיקום האוהלים, הדינמיקה המרחבית שלהם ועוד (ברור שגם לממד זה נודעת חשיבות ועל כן נתייחס אליו בניתוח). נתייחס למרכיב האנושי של הפעילות המרחבית במאהל ובסביבתו, לחוויות, לשיח ולתנועה שנוצרו בו.

במאמר זה נתמקד בחומר אשר נאסף בתצפיות, תוך שימוש בכמה ייצוגים או תמונות אשר נלקחו מיומן השדה. לטענתם של שלסקי ואלפרט (2007) סיפורי אירוע או תמונות מייצגות הם בעלי משמעות למחקר. סיפורי אירוע מבטאים לרוב רצף של התרחשויות, ויש להם רבדים שונים של משמעות. בעבודות מחקר איכותניות כדוגמת זו, סיפורי האירוע, הלקוחים מתוך יומן השדה, מבקשים לייצג או לעורר מחשבה על משהו שהוא מעבר לסיפור. במקרה של מאהל לוינסקי מדובר באקט אקטיביסטי מרחבי, "כזה אשר יש לו אופי, מידה של כוליות וגבולות, מערכת דינמית שאנו מבקשים להבין אותה, עד כמה שניתן, על כל מורכבותה" (שם: 215).

לפיכך על מנת להבין לעומק את המשמעות המרחבית של האקטיביזם אשר נוצר והוכנה בשבועות שבהם התקיים מאהל בלוינסקי, נציג כמה סיפורי אירוע המייצגים היבטים שונים של אקטיביזם מרחבי והתקיימו במאהל ובפעולת המחאה שהוא ייצג.

הפוליטיקה המרחבית של מאהל לוינסקי: שלוש תמונות – שלוש סוגיות

נבחן כעת כיצד התיאוריה נפגשת עם השדה, תוך הצגת שלוש סוגיות המייצגות אירועים ורגעים ממאהל לוינסקי. אירועים אלה מקיפים כמה מעגלים של מרחב וזמן ושל הפעילות האנושית במאהל. התמונות תכלולנה חומרים אתנוגרפיים מיומן התצפיות ודיון בהם.

סוגיה I: הקמה, התארגנות ומאבק על מימוש מרחבי של הזכות לעיר

נפגשים בבית "אחותי", כחמישה פעילים ופעילות, לוקחים את ה"ציור" – כתריסר אוהלים ארוזים, מחצלות, בקבוקי מים וחומרים להכנת שלטים – והולכים לגינת לוינסקי. מתקיים דיון לגבי מיקום המאהל, ובינתיים עוד ועוד אנשים מצטרפים. גם צעירים וגם מבוגרים, בהם כמה נשים זקנות מהשכונה וחבר'ה צעירים. מסביב מצטופפים ומביטים עלינו מהגרי עבודה ופליטים אפריקנים שהגן הוא ה"מגרש הביתי" שלהם. לאחר כשעתיים מגיעים פקחים עירוניים ומבקשים להרוס את המאהל. הם נוקטים באלימות ומתחילים להרוס, אך לבסוף, ולאחר משא ומתן, מסכימים להמתין ולאפשר לפעילות ולפעילים להשיג אישורים ומסתלקים מהמקום. את הסתלקותם חוגגים באכילת עוגיות, שתייה ומוזיקה מזרחית. עוד ועוד אנשים מגיעים למקום (יומן שדה, 24.7.2011, תחילת תצפית שעה 17:00).

למחרת היום:

לאחר ההרס שהותירו הפקחים לפנות בוקר בעת שהרסו את המאהל והחרימו את הציור, קראו הפעילות והפעילים של "אחותי" לכל מי שיכול לבוא להגיע

בשעה שמונה בערב ללוינסקי על מנת להקים את המאהל מחדש. כעת מקימים אוהלים חדשים ומנהלים דיון על מחאה ומאבק עם מגאפון. מי שרוצה מוזמן. אחד הפליטים הסודנים מבקש לדבר ומקבל את המגאפון (יומן שדה, 25.7.2011, תחילת התצפית בשעה 20:00).

וביום למחרת:

המאהל מוקם שוב אחרי ההריסה של הפקחים העירוניים. עשרות אנשים מקימים את האוהלים. בעשר בלילה כמה מאות פעילים ממאהל רוטשילד מגיעים ללוינסקי בצעדת תמיכה במאהל החדש. פעילות ופעילים מדברים על מאבק, על המפגש הארצי של המחאה החברתית ועל צדק. בסמוך פעילות טבעונית פותחות שולחן אוכל טבעוני ומחלקות פלאיירים הקוראים לתזונה טבעונית. בלילה ישנן הופעות מוזיקה מכל הסוגים: מזרחית, נפאלית ואתיופית (יומן שדה, 26.7.2011, תחילת תצפית בשעה 18:00).

התיעוד האתנוגרפי מציג את סיפור הימים הראשונים של המאהל, סיפור של הקמה, התנכלות הרשויות, פירוק והחרמת הציוד, הקמה חוזרת, התעצמות וגיוס פעילים נוספים ותושבים מהסביבה עד להתבססות המאהל. זה סיפור של נחישות, של עקשנות ושל מסירות, סיפור של מאבק על הזכות לשימוש במרחבי העיר ומאבק שמשמעותו קריאה לפיזור מחדש של משאבים, או בלשונו של הרווי "עודפים עירוניים" (Harvey, 2008), כמו תביעה לדיור נאות ולתשתיות ושירותים נאותים, בעיקר בדרום העיר. זהו גם סיפור מרחבי שבבסיסו השאלה היכן להקים את המאהל, היכן תהיה הנראות הטובה ביותר כאקט של מחאה, היכן יבלטו טוב יותר השלטים, באיזה סדר להקים את האוהלים וכד'. בשלב זה יש דגש גדול למאבק על הזכות לשהות במקום ובאוהלים, וזה ניכר בדינאים המתקיימים מדי ערב, בשיח שנוצר במאהל ובמאבק היומיומי עם נציגי הרשויות, המבקשות להרוס את המאהל ו"לסלק את המטרד". זהו ביטוי מעשי ופוליטי-מרחבי לזכות לעיר, לזכות האזרחית והפוליטית למחאה ולבחירה היכן ובאיזה אופן לממש זכויות אלו. זוהי תביעה לממש את הזכות לעיר באופן אקטיבי, מצד קבוצות שאינן בהכרח הייצוג ההגמוני של המחאה, אלא השוליים, הן החברתיים והן המרחביים-אורבניים שלו.

בשלב זה, יש לזכור כי המאהל בלוינסקי היה ראשון המאהלים בתל אביב מחוץ למאהל המרכזי שברוטשילד, והייתה חשיבות למאבק על זכותו להתקיים לגבי הקמתם של מאהלים אחרים בעיר ומחוצה לה. המאהל מיצב עצמו כמאהל אופוזיציוני לרוטשילד, כלומר בעל אוריינטציה מזרחית ו"דרומית", המייצג את תושבי שכונות הדרום ואת המאבק בתחנה המרכזית ובמפגעים הסובבים את המאהל, אך בד בבד כמייצג את מגוון האוכלוסיות המתגוררות באזור, כולל מהגרי העבודה, הפליטים וחסרי הבית. מרגעיו הראשונים, כפי שניתן לראות בקטעי התיעוד, נעשה ניסיון לתת קול ומקום לכל מגוון

בני האדם החיים ומשתמשים במרחב זה. אנשים אלה ככל הנראה ניזוקים יותר מאחרים מהמשטר הנאו-ליברלי בעיר, משטר המונע מהם דיור נאות וגישה לשירותים ותשתיות ברמה הרומה לזו שבצפון העיר. משטר זה גם מנצל מהגרי עבודה ופליטים ולא מתגמל אותם כראוי, לא מבחינת הכנסה ולא מבחינת תנאי חיים.

עצם הבחירה בגן לוינסקי כמוקד להקמת המאהל מהווה אמירה מרחבית וחברתית־תרבותית חשובה. הגן הוקם בשנת 2006 על חורבותיה של שכונת הקווקזים, אשר הוקמה ב־1924 על ידי כמה משפחות יהודיות ממוצא קווקזי על שטח ששימש עד אז כפרדס. השכונה נחשבה במשך כל שנות קיומה כמקום צפוף, מסריח ומוצף מדי חורף. בשנות ה־50 פונתה השכונה ותושביה קיבלו דירות ביד אליהו. בשנות ה־60 שימש השטח חניון אוטובוסים, ובשנות ה־90 נעזב ושימש כמזבלה לאתרי בנייה באזור וכמקום מגורים ארעי לחסרי בית ונרקומנים (מרום, 2009; רוטברד, 2005). הגן הפך בשנים האחרונות מוקד לקהילת מהגרי העבודה האסייתים והאפריקנים, לפליטים סודנים ואריתראים, וכן לחסרי בית ונרקומנים, ונחשב מרחב ששאר תושבי העיר ממעטים להיכנס אליו (קשת ומאירי, 2003).

משום כך, הבחירה במיקום זה להקמת המאהל אינה מובנת מאליה, ויש בה אמירה ברורה. מחד, המאהל מייצג את שלל תושבי האזור, כולל המשתמשים הקבועים בגן, ומאידך, יש בו פלישה לטריטוריה אשר נוכסה זה מכבר על ידי דרי הגן הקבועים. העיקרון של "מאהל לכולם" והמעורבות של המהגרים, הפליטים, חסרי הבית והנרקומנים יחד עם תושבי השכונות והאקטיביסטים (מ"אחותי" וגם כאלה שאינם קשורים לתנועה זו), התגבשו בימים הראשונים. בתקופה זו הלך והפך המאהל למוקד שבו נוצר במשך הזמן "מרחב שלישי": מרחב שבו נפגשים אקטיביסטים ולא אקטיביסטים, אנשים שונים מזהויות ורקעים שונים, אשר המשותף לכולם הוא כפול. ראשית, המאבק על קיומו של המאהל. שנית, המאבק על הזכות לעיר – על פי פרשנותו של מיטשל (Mitchell, 2003) הזכות לתפוס שטח, ועל פי פרשנותו של הריווי (Harvey, 2008) הזכות להשתמש וגם הזכות ליהנות ממשאבי העיר. השימוש האחרון מתבטא גם באופן חושי וגופני – במוזיקה, באוכל טבעוני, בניהול דיון באסיפת המאהל באמצעות סימני ידיים ועוד. זהו אקטיביזם מרחבי שמערב את החושים השונים ומשפיע על הנוכחים ברמה התרבותית והסימבולית ולא רק הפיזית־מרחבית.

במהלכם של ימים אלה גם התגבש סדר היום הרחב של המאהל כמאהל המייצג את המאבק של תושבי הדרום, ולא רק בנושאי דיור, כפי שהסבירה מנכ"לית "אחותי" שולה קשת:

כשהתחיל המאבק של האוהלים ברוטשילד אנחנו (תנועת "אחותי") היינו אלה שבאנו והקמנו מיד את המאהל השני, בנווה שאנן, ממש ליד בית "אחותי" בגן הקווקזים ברחוב לוינסקי, שזה בעצם מה ש"הצית" אחר כך את כל המאהלים של

השכבות המוחלשות. אנחנו בחרנו לא להצטרף למאהל שכבר היה קיים ברוטשילד כיוון שהמאהל ברוטשילד נתפס מלכתחילה כמאהל של המעמד הבינוני-גבוה. מובן שזכותם לצאת למאבק גם כן, אבל זה בדיוק המגף שדורס את השכבות המוחלשות יום יום, ואין מה להשוות בין הדיכויים, גם אם הם בסופו של דבר התחילו גם כן להרגיש איזו דקירה. אנחנו רצינו להזכיר שכבר למעלה מ־60 שנה המאבקים במדינת ישראל הם על ידי הקבוצות המוחלשות, קרי מזרחים ומזרחיות, פלסטינים ופלסטיניות, בדואים ובדואיות, ועכשיו גם מהגרים ומהגרות ופליטים ופליטות. זאת אומרת, יש כאן מאבק על דיור כמו ברוטשילד, אבל המאבק הוא גם על דברים אחרים לא רק על דיור, וחשוב היה להרגיש את זה, לא להיבלע בתוך מאבק הדיור של רוטשילד. צריך היה להעלות על סדר היום עוד נושאים, וזה מה שהמאהל בלוינסקי עשה. אין דבר יותר אקטיביסטי מזה, מלבוא ולהקים בתוך הקונטקסט של מאבק האוהלים. זה הפך להיות מאהל שהעלה נושאים שאף מאהל אחר לא העלה, של פליטים ופליטות, של גזענות! זה לא רק דיור, זה גם הומלסים שעכשיו כולם עוסקים בהם, נשים, מנהיגות והנהגה. אנחנו היינו כמו האבן הזאת שזורקים לנהר ויש מעגלים של השפעה, זה מה שעשינו בלוינסקי (ראיון, 11.11.2011).

שולה קשת מציגה למעשה את סדר היום של המאהל, מעבר למאבק על נושא הדיור, שהוא אולי נקודת ההשקה היחידה עם מאהל המעמד הבינוני ברוטשילד. סדר היום והנושאים שפרטה מצביעים על מה שהרווי מכנה "ניהול דמוקרטי" (democratic management), אשר מתייחס לכלל הנושאים הקשורים לחיים בעיר ולכוח הקולקטיבי של המשתמשים במרחבי העיר, שהם גם הפליטים, מהגרי העבודה ואוכלוסיות מוחלשות אחרות. בתוך נושאי הניהול הדמוקרטי והאזרחי הועלו סוגיות ייחודיות כגון מנהיגות, מגדר, ביטחון, קבלת החלטות, גזענות ועוד נושאים "גדולים" אחרים רבים. באופן שבו האקטיביזם המרחבי של המאהל העלה נושאים אלה, הוא נתן להם לא רק נראות חברתית, אלא גם נראות מרחבית, והעלה על סדר היום האקטיביסטי סוגיות חברתיות ותודעיות, כפי שהגדרנו זאת בחלקו הקודם של המאמר. התמונה הבאה תסייע בהמחשה של נקודה זו.

סוגיה II – מעצבים מרחב שלישי של שיח ומחאה, דיאלקטיקה בין דיבור ומעשה

שעת לילה מאוחרת, המאהל שקט, סידור האוהלים שונה והמאהל הורחב משני טורים למעגל גדול. במדשאה במרכז יש מעגל של כ־15 איש, על כיסא יושבת אקטיביסטית ומקריאה טקסט על מאבק מזרחי, ומסביבה צירוף מוזר ולא שגרתי של אנשים – בחור חרדי צעיר, קיבוצניק צעיר ממשמר העמק, בחור תאילנדי דובר עברית, שני אתיופים מקבוצת האתיופים שהצטרפו למאהל, שולה קשת

– מנכ"לית עמותת "אחותי", שתי בחורות צעירות, בחור טרנסג'נדר, מוזיקאי מפלורנטין וחברתו ועוד כמה. בין כל האנשים הללו מתקיים דיון מרתק על קיפוח, על מחאה ועל זהות, על תקציבים לתרבות ועל תפקידו של המאהל בשינוי סדרי העדיפויות במדינה (מתוך יומן השדה, 30.7.2011, תחילת תצפית 01:45).

יום ראשון, שעה שבע בערב, כמאה איש יושבים על הדשא ברחבה שמול המאהל (המאהל לא יכול להכיל כזו כמות של אנשים ולכן יושבים מחוצה לו) ומקיימים "שיחת מאהל". יש מנחה לשיחה וקהל מגוון של אנשים – נשים, גברים, צעירים ומבוגרים, כמה מהפליטים האפריקנים דרי הגן יושבים גם כן במעגל הענק, ועל כיסאות יושבות שתיים-שלוש מתושבות השכונה הזקנות, השאר יושבים על הדשא. השאלה אם צריך לבחור נציגות למאהל (ומה תפקידה של הנציגות). מחליטים לבחור שני מקשרים למאהל רוטשילד, שיתחלפו ברוטציה במהלך הזמן. המקשרים יהיו אישה מבין הפעילות המרכזיות ופעיל אחר מקרב הפליטים האפריקנים (מתוך יומן השדה, 31.7.2011, תחילת תצפית בשעה 19:00).

שמונה בערב, שיחת מאהל. הפעם יושבים כ-50 איש, מגילים ומגדרים שונים, בהם בולטים הטרנסג'נדרים שהצטרפו למאהל ובנו בו אוהל מעוטר בדגלים וסממאות הקשורות למאבק הטרנסי, ורוניק – הפליטה האפריקנית שהפכה דמות בולטת במאהל, כמה בחורים דתיים משכונת שפירא ופעילה חברתית מפלורנטין, שמדברים על נושא הביטחון במאהל ועל המטבח. בנושא הביטחון יש בקשה של חלק מהאנשים לדון בסוגיה של פליטים ומהגרים, וגם הומלסים, נרקומנים וזונות, שבאים למאהל בעיקר כדי לאכול וגורמים לתחושה של חוסר ביטחון לאנשים אחרים. אחד המשתתפים טוען כי "כאן זה לא רוטשילד ויש כאן כל מיני אנשים, הרי החלטנו כבר שזה מאהל שפתוח לכולם וצריך לקבל את כולם. הם היו בגן (הפליטים, ההומלסים והנרקומנים) לפנינו ויישאר כאן אחרנו!". ורוניק מוסיפה כי מתעלמים מנושא הגזענות – שהיא הסיבה לרצון להרחיק חלק מהאנשים מהמאהל (מתוך יומן השדה, 1.8.2011, תחילת תצפית בשעה 20:00).

שבע בערב, מתחיל כעת דיון שכותרתו (כך כתוב בלוח האירועים בכניסה למאהל) "יצירת מרחב מוגן לנשים במאהל". בדיון, אחת הנשים הפעילות טוענת כי היא "מפחדת כאן". מתפתח דיון שלם על איך עושים את המאהל מקום בטוח יותר. מחליטים שיהיו שומרים ערים כל הלילה ויקפידו על מי נכנס למאהל (מתוך יומן השדה, 9.8.2011, תחילת תצפית 21:00).

קטעי התיעוד הללו מתארים למעשה את השלב השני של פעילות המאהל, שלב קביעת המטרות ואופני הפעולה, ודיון בבעיות ובפתרונות האפשריים. אמנם למן הרגע הראשון, ותוך כדי המאבק על הזכות הבסיסית לקיים את המאהל, היו אסיפות ודיונים בנושא, אבל כעת המאהל אינו עומד בסכנה ממשית של פינוי, הקהל שמעורב בו התרחב מאוד וצצות ועולות שאלות פוליטיות של ייצוג, של מנהיגות, של זהות ושל

אופני המאבק. התרחשות זו מזכירה את המשגתה של וייצמן (Whitzman, 2007) של "מרחב דיסקורסיבי", מרחב פוליטי ואזרחי המייצר הנהגה ומנהיגות, סדר יום חדש ושונה (למשל על מה מדברים ועם מי). לפי וייצמן זהו מרחב פיזי ולא פיזי, מרחב שמשנה נורמות, דעות ואינטראקציות בין אנשים ויחסי כוח בין אנשים. במידה רבה זהו המרחב אשר מתהווה בשלב זה בלוינסקי, מרחב אשר מתקבע במידה מסוימת בתקשורת כ"מרחב פמיניסטי" (סער, 2011) – מרחב שמייצג מהפכה פמיניסטית אשר "מסיטה סוף סוף את סדר היום הישראלי מהכוחנות הצבאית והכלכלית אל ענייניה של החברה האזרחית ודורשת שינוי בתחומים בהם נשים נושאות ברוב הנטל: בריאות, רווחה וחינוך [...] פה בלוינסקי נשים הן שמקבלות את ההחלטות במידה רבה, עוד יותר מאשר בשדרות רוטשילד שגם שם הנשים בולטות בין מנהיגי המחאה" (שם). במרחב הזה יכול להישמע קולה של ורוניק הפליטה האפריקנית באותה מידה שנשמע קולה של סילבי הפעילה החברתית מפלורנטין או של נציגות ונציגי הקבוצות שהצטרפו למאהל, כגון הטרנסג'נדרים או האתיופים. למעשה נוצר כאן מרחב אוטופי רגעי שבו יש זכות לכל משתתף, ללא הבדלי דת, מין, גזע או אזרחות. זהו שלב של עיבוד המשמעויות הפוליטיות, הכלכליות, החברתיות והעירוניות של הזכות לעיר, המתקיים על ידי כל דרי המאהל במסגרת השתתפותם בפעילות האקטיביסטית. מרחב אוטופי זה נוצר תוך אקטיביזם מרחבי המשנה סדר יום, המשנה תודעה וקודים חברתיים ותרבותיים.

יחד עם זאת, ישנם ויכוחים מרים על זכותם של חלק מהאנשים להיות שותפים למחאה. כך למשל אין הסכמה אם פליטים המתגוררים בגן ובאים לאכול במאהל הם חלק מהמחאה או לא, אם שיכורים, זונות ונרקומנים יתקבלו בברכה או יודרו ממנו. חלק מאנשי המאהל טוענים כי מרגע שהמאהל "פלש" לטריטוריה של אותם אנשים לא ניתן להפכו למרחב "אסור"⁵ עבורם. באותה עת עולים קולות הטוענים כי גם תחושת הביטחון במאהל, למשל של נשים, היא חשובה ואין להקל ראש בחוסר הביטחון הנוצר בעקבות אותם אנשי שוליים המסתובבים במאהל. עד יומו האחרון של המאהל לא הוכרע הנושא סופית, והוא הוביל למאבקי כוח רבים ואף לפרישה של חלק מהשותפים (למשל אנשי הקהילה הטרנסג'נדרית). זהו למעשה ויכוח על הזכות האזרחית לקחת חלק במאבק פוליטי, ועל מי יכול להיכלל במאבק האקטיביסטי-מרחבי על הזכות לעיר. עצם הוויכוח כמובן נוגד את משנתו של לפבר, אשר קבע כי הזכות לעיר ניתנת לא רק לתושביה אלא גם למשתמשיה. כלומר, דווקא המשגתו את הזכות לעיר כזכות להשתתף בתהליך היצירה העירוני היוותה קריאת תיגר לפרקטיקות בירוקרטיות ממסדיות של שייכות פורמלית. המשגתו של לפבר הציעה אלטרנטיבה מהפכנית, מבחינה זו ששייכות לעיר נקבעת על ידי החיים בעיר ועל ידי השימוש במרחביה. כלומר היא נובעת מהחלטה אישית שלא תלויה באישור מלמעלה. במאהל הפכו חלק מהפעילים לאותם בירוקרטים

אשר קובעים מי שייך ומי לא שייך, ובכך למעשה הפקיעו את הזכות לשימוש במרחב מידי הפרט, לפחות בכל הנוגע למרחב הפנימי של המאהל.

מאידך, הפך המאהל למרחב שבו נפגשים אנשים שונים, אקטיביסטים ולא אקטיביסטים, תושבי השכונות הסמוכות, צעירים ומבוגרים, אפריקנים, אסייתים וישראלים, טרנסג'נדרים, בעלי אזרחות ופליטים וכיו"ב, אנשים המייצגים את רב גויות העיר וחיוניותה, דווקא בשל ריבוי הזהויות שהם מייצגים. האנשים בעלי הזהויות השונות הללו נפגשים יחד באסיפות, מנהלים שיח בנושאים שונים, מתווכחים (ולפעמים רבים וצועקים) ועושים יחד פעולות שונות כמו רחיצת כלים, עבודה במטבח המאהל, ניקיון והכנת שלטים. יחד הם יוצאים גם לפעולות מחוץ למאהל, למצעד המטאטאים, להפגנות המחאה הגדולות, לשיבות התיאום במאהלים האחרים ועוד. לאט לאט נוצר במרחב הלימינלי של מאהל לוינסקי מקום שבו נפגשים יחד אנשים, אשר אולי לא היו נפגשים לעולם ויוצרים מעין "מרחב שלישי" – מרחב המשנה דעות, תפיסות ומחשבות וממריץ לפעולה משותפת (Chatertton, 2005). דוגמה לכך היא ההתבטאות של אחת הפעילות המרכזיות במאהל:

עד שהתחילה הפעילות במאהל ידעתי שיש דבר כזה הומואים ולסביות, אבל מעולם לא נחשפתי למילה להט"ב ולא ידעתי שיש עוד המון זהויות כמו טרנסג'נדרים. דרך המאהל, המפגשים, האסיפות והפעילות נחשפתי להמון דברים מדהימים, לשיח חדש ולאנשים חדשים (דברים שאמרה ע', פעילה מרכזית בפגישת פעילים בגינת דה-מודינה,⁶ מתוך יומן השדה, 22.8.2011).

סוגיה אחרת העולה מאותם דיונים, אסיפות ושיחות מאהל היא הקשר בין המאהל עצמו למחאה שאותה הוא מייצג – היא מחאת שכונות הדרום ואוכלוסיית אותן השכונות. כך למשל, במפגשים הללו עולים רעיונות שונים אשר חלקם מיושמים בהמשך, כמו לדוגמה שני "מצעדי המטאטאים" שנתקיימו ובהם צעדו פעילי ופעילות המאהל משכונות הדרום אל מאהל לוינסקי, באוהזם מטאטאים, חומרי ניקוי ואביזרים סימבוליים ל"ניקוי הדרום" מהזנחה ולכלוך (מסרים שכוונו גם להזנחה בתחומי הרווחה, החינוך וכד'); או המעגל האנושי שהקיף את התחנה המרכזית החדשה כמחאה על הסבל שהתחנה מסכה לתושבי הסביבה. זוהי דוגמה מובהקת לגיון השונה של המאבק במאהל לוינסקי. זהו מאבק מעמדי ייחודי לשכונות הדרום בתל אביב ולאוכלוסיות השונות ההופכות לשוליות, בשונה מהמאבק של מאהלי שדרות רוטשילד, שהיה מאבק מעמד ביניים בעיקר על דיור ויוקר מחיה. כאן, נשא המאבק אופי מהפכני יותר בקראו לשינוי תפיסתי ושינוי בחלוקת משאבים ושימוש במרחב, כאשר הדגש הוא צפון-דרום. המאהל בלוינסקי בידל עצמו במאבק זה מהמאהל של צפון תל אביב, בהוסיפו לסדר היום את נושא פיתוח הדרום המלוכלך והמוזנח, את הקריאה לחלוקה שוויונית יותר של שירותים

עירוניים (בעיקר חינוך ורווחה, אך גם דיור), את נושא שמירת הסביבה (שמזדהמת על ידי התחנה המרכזית) ועוד.

סוגיה III – "מי אמר שאקטיביזם לא יכול להיות כיף?" על ממד ההנאה באקטיביזם מרחבי

בכיכר הבימה מתכנסים כמה עשרות אקטיביסטים ואקטיביסטיות במטרה להגיע למאהל לוינסקי במסע אופניים. המטרה היא להצטרף לפגישה במאהל, ומשם להמשיך למאהל בשכונת התקווה כתמיכה במאבק של שני המאהלים. כמה פעילים מכינים שבלונות עם שמות שכונות דרום העיר ומרססים את השמות על בדים שייתלו על האופניים של שאר הפעילים. מסע האופניים הוא גם Fun וגם הכנה ל"מצעד המטאטאים" שלמחרת (מתוך יומן השדה, 14.8.2011, תחילת תצפית בשעה 20:00).

יום שישי בערב, "אירוע גאווה" להט"בי במאהל. דגל גאווה גדול נתלה מעל הרחבה המרכזית של המאהל. מתחילים במעגל רחב עם כמה עשרות משתתפים במרכז המאהל, ובו דנים בבעיות של קהילת הלהט"ב, בעיקר בעיות "מרחביות" כגון דיור, מרחבים בטוחים ולא בטוחים וכו'. בהמשך מתקיימות הופעות מוזיקה ומופע דראג, שלאחריהם מקרינים סרט (מתוך יומן השדה, 19.8.2011, תחילת תצפית בשעה 18:30).

בעמוד הפייסבוק של מאהל לוינסקי מתפרסמת על ידי אחד הפעילים ההודעה הבאה: "חברות יקרות במאהל האם בלוינסקי! אנחנו גאים וגאות להזמין אתכם להולדתה של הבת הקטנה – 'קפה המהפכה' בגינת דה-מורדינה (בשכונת שפירא). הערב בשש נתחיל בפעילות לילדים, מוזיקה והפעלות, ואחר כך שיחה על המשך הפעילות בשכונות הדרום". בשיחה שמתקיימת בגינה אומרים חלק מהפעילים כי במאהל לוינסקי התערערו הגבולות, וזה הזמן לקחת את המחאה שלב אחד קדימה ולעבור לפעילות חברתית בשכונות עצמן – שפירא, קריית שלום, פלורנטיין ועוד. כל המשתתפים בשיחה הם פעילים ממאהל לוינסקי, ויש הסכמה כמעט גורפת כי המאהל מיצה את עצמו וכעת יש צורך בפעילות אחרת אשר "קפה המהפכה" הוא ההתחלה שלה. אחד המשתתפים טוען כי זה שאנחנו יושבים עכשיו בגינה בשפירא ומדברים על המשך המאבק זה מהפכני, כי לפני מאהל לוינסקי לא היה סיכוי שהיינו עושים זאת (מתוך יומן השדה, 30.8.2011, תחילת תצפית [בגינת דה-מורדינה] בשעה 18:00).

חלק ניכר מהפעילות במאהל ומפעילות המחאה שחיברה בין המאהל למאהלים האחרים ולסביבה של דרום תל אביב, היה למעשה פעילות חברתית-תרבותית אשר כללה מסעות אופניים, מצעדים, הרצאות תרבות, תערוכת צילומים בנושא דיור, הקראת שירים,

הופעות מוזיקה ודראג והקרנות סרטים. כמאהל אשר היוזמה להקמתו באה מתנועת "אחותי" – שאלה הצטרפו פעילים ופעילות רבים, ובהם אנשי אמנות, תיאטרון, מוזיקה, ספרות ועוד – סדר היום בו כלל עיסוק מרובה בענייני רוח ותרבות. מדי יום ביומו נכתבה על הלוח בכניסה למאהל ה"אג'נדה" לאותו יום, ובין ענייני התפעול והניהול של המאהל – כגון אסיפות מאהל – שובצו הרצאות, הופעות ודיונים אינטלקטואליים ותרבותיים. אירועים אלה משכו את פעילי המאהל, אך הם משכו גם אנשים שלא היו פעילים באופן סדיר והגיעו בגלל הפעילות התרבותית. כך נחשפו אנשים אלה למסרים של המאבק ונפגשו עם הפעילים ועם דרי הגן שמחוץ למאהל. הפעילויות השונות הללו חיברו בין הפעילים ובין סוגיות שונות שעמדו בבסיס המחאה במאהל, כגון דיור, רווחה, אמנות או חינוך לילדים, וכן חיברו בין אנשים בעלי זהויות שונות, כמו טרנסג'נדרים ולהט"בים אחרים, מזרחים, אפריקנים, זקנים וצעירים, תושבי הדרום ולא תושבים וכד'. הפעולה החברתית-תרבותית הייתה מימוש של אקט אזרחי של מחאה שיצר חיבור ממשי בין הזכות לעיר ואקטיביזם מרחבי, בעיקר במובן של הזכות הדמוקרטית לבחור את אופן הפעולה, את מיקומה ואת המשמעות שלה למימוש מטרות האקטיביזם. הפעולה האקטיביסטית בעלת הממד התרבותי היוותה מעין "דבק" שחיבר בין הפעילים השונים בתוך המאהל, וכן בינם לבין פעילים במאהלים האחרים (למשל מסעות האופניים). דבריה של יעל, אחת הפעילות מ"אחותי" שהשתתפה בפעילויות במאהל, ממחישים את הממד המהנה שבמחאה, ואת העובדה כי מחאה כסוג של "בילוי" גורמת לאנשים להצטרף ולהיחשף למסרים מורכבים:

בתחילת המאבק בלוינסקי הלכתי לשם, ות'אמת – אי אפשר להגיד שזה לא היה בילוי שבת טוב. אני אומרת את זה אולי בציניות אבל גם הכי ברצינות שאפשר, זה נושא מורכב. מצד אחד מעצבן אותי שאנשים עושים דברים רק כי זה נחמד וכיף וזה נוח להם, אבל מצד שני אני מנסה לומר לעצמי: "מה זה משנה אם זה נוח או לא, מי אמר שמאבק ואקטיביזם לא יכולים להיות כיף?". במהלך המחאה הסתובבו ססמאות כמו "מהפכה שמחה", ובאיזשהו מקום יש לכך הצדקה, אפשר לעשות דברים מהנים, תרבותיים, ושזה יהיה אקטיביסטי. לא חייבים להיות חבורה של ממורמרים (ראיון עם יעל, 29.11.2011).

סעיף זה והציטוטים המובאים ממחישים את פניה וביטוייה הרבים של המחאה – של המאבק על הזכות לעיר. ביטויים אלה אינם רק אידאולוגיים "גבוהים", אלא מתבטאים גם בייצוגים תרבותיים, בהתרחשות חברתית אשר מפיצה את המסר ומגייסת אנשים רבים יותר למאבק. זהו חלק ממה שלפבר מכנה שיתוף בתהליך התהוותה של העיר, לא רק בשימוש היומיומי, אלא גם באמצעות אמנות ותרבות. תהליך התהוות עיר זה מתרחש הלכה למעשה תוך כדי, ובאמצעות, פעילות אקטיביסטית מרחבית. פעילות

זו כוללת גם אלמנטים של הנאה ושל פעילות תרבותית, שהיא למעשה גם ביטוי של מחאה ושל הניסיון ליצור צדק מרחבי וחברתי בכלים אקטיביסטיים (Shepard, 2005).

דיון מסכם: האקטיביזם המרחבי של מאהל לוינסקי – אמצעי למימוש הזכות לעיר

שלוש התמונות שמבטאות את הסוגיות שהצגנו, ה"רגעים" מחיי המאהל, מייצגות את האופן שבו הפעילות וההתרחשויות השונות במאהל ובסביבתו – על השיח שנותר בהם, על החוויות הרגשיות, על רגעי השמחה והבילוי וגם על הוויכוחים והמשברים – יצרו סוג מיוחד של אקטיביזם מרחבי כאמצעי למימוש הזכות לעיר, ובקונטקסט פוליטי-אזרחי ומרחבי מסוים, שהיה רלוונטי למיקום המחאה, גם כאמצעי לזהות משתתפיה ולזמן שבו התקיימה. במילים אחרות, האקטיביזם המרחבי שהתקיים במאהל לוינסקי מימש את זכותם לעיר של דרי המאהל ופעיליו, והיה לפיכך רלוונטי למיקומם החברתי, הפוליטי והגיאוגרפי השולי ולמעמדם הפוליטי והאזרחי (למשל פליטים ומהגרים שאינם אזרחים). אקטיביזם זה היה כל העת בדיאלקטיקה הדדית עם המרחב – מושפע ממנו ומשפיע עליו – ועל כן הוא אקטיביזם מרחבי, שמימש בפועל את הזכות לעיר והעניק לה משמעויות נוספות: לא רק אידאולוגיות פוליטיות בעלות גוון כלכלי, אלא גם משמעויות חברתיות ותרבותיות.

אנו מבקשים לטעון כי את האקטיביזם המרחבי שנוצר במאהל אפשר לבחון בשני ממדים, ראשית, זהו אקטיביזם בעל ביטוי פיזי, חברתי, תרבותי ותודעתי. שנית, הוא השפיע על המרחב והושפע ממנו בכמה מעגלים – במעגל הפנימי של המאהל עצמו; במעגל הקרוב של גן לוינסקי ובסביבתו; ובמעגל המרוחק יותר של שכונות דרום תל אביב והמאהלים הסמוכים. אקטיביזם זה, אם כי לא במוכרז, הפיץ את האידאולוגיה והמרכיבים של הזכות לעיר כפי שבאה לידי ביטוי במחקרים השונים – החל בזכות לנכס שטח פיזי, הזכות לקרוא תיגר על חלוקת משאבים פיזיים, וכלה בזכות להפיץ רעיונות רדיקלים ככל שיהיו או להציב אלטרנטיבה פוליטית, חברתית-תרבותית וסימבולית למאהל המעמד הבינוני והצעירים שברוטשילד.

במעגל הפנימי, שהוא המרחב הפנימי של המאהל ובו התרחשו חלק גדול מהפעולות האקטיביסטיות, האינטראקציות והמאבקים, ניתן לראות כיצד האקטיביזם היה נוכח פיזית – מרחבית. כך למשל, במיקום של הפונקציות השונות בתוך המאהל, כגון מטבח, פינת ישיבה, ספרייה, לוח מודעות וכיו"ב; בסידור האוהלים, שהשתנה ככל שהמאהל גדל והתרחב ולאחר מכן הצטמצם כשרבו המאבקים והקבוצות שפרשו ממנו; וכן במיקומם של השלטים, הפוסטרים, הדגלים ושאר האמצעים המחאתיים והוויזואליים שתפקידם היה לשנות תודעה ולסמן טריטוריה וזהות (למשל שלטים בשפות שונות). במעגל הפנימי

ניתן היה לראות כיצד מתרחשות חלק ניכר מהאינטראקציות והפעילויות החברתיות והתרבותיות, כגון הופעות, הרצאות ואסיפות, ובו גם ניתן היה לראות ביטויים גופניים שונים של זהות כגון צבע עור וסוגי אוכל שונים בהתאם למוצא האתני של דרי ומבקרי המאהל. מאידך, במעגל הפנימי ניכרו יחסי הכוחות בין קבוצות שונות וזהויות שונות מבחינה טריטוריאלית. כך למשל הופרדו אוהלי הטרנסג'נדרים וסומנו באופן בולט בדגלים וסמאות, וכך גם סומנו האוהל "הפמיניסטי" או קבוצת האוהלים של האתיופים. את הסימונים האלה ניתן לראות אולי כיצירת מרחב הטרוטופי בתוך המאהל, ברוח טענתו של פוקו כי "להטרוטופיה יש כוח להציב במקום אחד, זה כנגד זה, כמה מרחבים ממשיים, כמה מיקומים שהם עצמם מנוגדים אלה לאלה" (פוקו, 2010 [1976]: 20). בתוך כך תפקידן של אותן הטרוטופיות הוא "ליצור מרחב אחר, מרחב ממשי אחר, שיהיה מושלם, מוקפד ומאורגן באותה מידה שהמרחב שלנו הוא חסר סדר, בנוי בצורה גרועה ומבולגן" (שם: 24).

על אף ההפרדה הכמעט הטרוטופית הזאת, ניתן לומר כי המאהל שימש במובנים רבים כ"מרחב שלישי" שבו נפגשו אנשים בעלי זהות שונה – מגדרית, מינית, אתנית, דתית ואף לאומית – אשר ספק אם היו נפגשים באופן אחר ובצורה כל כך אינטנסיבית. כמו כן, המאהל חיבר במקרים רבים מאבקים שונים ומעמדות שונים (למשל מהגרים ובעלי מעמד כלכלי-חברתי נמוך עם בני המעמד הבינוני אשר הגיעו לאירועים במאהל והביעו תמיכה, מורלית ואף חומרית). מפגשים אזוריים מסוג זה והמשמעות הפוליטית שלהם יצרו אקטיביזם מרחבי שאינו מובן מאליו, וחיברו למעשה את הזכות האזרחית, הזכות לעיר והזכות למחאה עם המימוש האקטיביסטי שלה בפועל. גם מבחינה תודעתית נוצרה הבחנה חדה בין הפנים והחוץ של המאהל, למשל הבחנה בין מרחב בטוח בפנים המאהל (ואף בפנים האוהל!) לבין המרחב הבלתי בטוח שעוטף אותו – הבחנה שעמדה בבסיס דיונים רבים באסיפות המאהל. האם המאהל התנהל בניהול דמוקרטי על פי תפיסתו של הרווי? נראה כי היו סממנים לכך כאשר שותפו, בשלב הראשון לפחות, אנשים שייצגו קשת נרחבת של זהויות. אך בשלבים מתקדמים יותר, כאשר נערך דיון על מי זכאי להשתתף בתהליכי קבלת החלטות של המחאה, למעשה נחשפו הממדים הלא דמוקרטיים של ניהול המאהל.

ביטוי לניהול זה קיים באופן שבו פעל המאהל מרחבית. במעגל הקרוב אך החיצוני לפנים המאהל, קרי שאר חלקי גן לוינסקי וסביבותיו, ניכרה הייתה השפעתו של המאהל. ראשית, חלק מהפעילויות, במיוחד אלו שהיו רבות משתתפים, כמו למשל אסיפות מאהל גדולות, עצרות מחאה, הפגנות, הופעות מוזיקה גדולות וכד', נערכו בסביבה הקרובה למאהל אך לא בתוכו. למעשה, חלקיו של הגן הסמוכים למאהל היוו המשך ישיר שלו, הן מבחינת השימוש היומיומי לצרכיו השונים של המאהל – פיזיים, חברתיים-תרבותיים ופרקטיים (למשל שטיפת כלים), והן מבחינת הרחבת המרחב החברתי של אינטראקציות

והשפעה, בקרב דרי הגן המקוריים (פליטים, מהגרי עבודה, נרקומנים, חסרי בית וזונות) וכן בקרב מבקרים ועובדי אורח. ברוח זו הוחלטו במהלך פעילות המאהל החלטות שונות המבחינות בין שני המרחבים מחד, אך יוצרות קשר ביניהן מאידך. למשל האיסור על שתיית אלכוהול בפנים המאהל, אך הקמתה של פינה מחוצה לו ליד הכניסה שבה מותר לשתות. דוגמה נוספת היא ההחלטה למתוח חבלים סביב המאהל ולאפשר כניסה לתוכו רק מכיוון פנים הגן ולא מהרחוב. גם דוגמה זו מבטאת הבניה תודעתית שמבחינה בין פנים הגן הבטוח יחסית, המוגן ובעל האוכלוסייה המוכרת, לבין ה"ג'ונגל" שמסביב לגן – האזורים שבין הגן לשטח הבנוי, לרחוב או לתחנה המרכזית הסמוכה.

המעגל המרוחק יותר, זה הכולל את התחנה המרכזית ואת השכונות הסמוכות לגינת לוינסקי, היווה מרחב התייחסות למאהל מראשיתו, ובמובן מסוים "עורף" לפעילות. כבר בעת ההקמה הוכרו בריש גלי כי המאהל בלוינסקי מייצג את תושבי השכונות ואת מצוקותיהם, וזו גם הסיבה שהמאהל הוקם, כאמור, דווקא במיקום זה. ברגע שהמאהל התבסס ולא הייתה עוד סכנה של פינוי, החלה זליגה של פעילות גם למעגל מרחבי זה. הפעילות הייתה גם מחאתית וגם חברתית-תרבותית, ונועדה לשנות תודעה ולהמריץ אנשים למאבק. כך למשל שני "מצעדי המטאטאים" נועדו לחשוף את תושבי הדרום למאבק של המאהל ולשתפם בפעילות האקטיביסטית. אירוע ההקפה האנושי של התחנה המרכזית נועד להוות הפנינג ומחאה בעת ובעונה אחת. מאוחר יותר, לקראת דעיכת המאהל, החלה התארגנות בגינת דה־מודינה לקראת פעילות ממשית ונקודתית בשכונות, למשל בשפירא. התארגנות זו החלה גם בפעילות חברתית-תרבותית של "קפה בגינה" – סרטים, מוזיקה והפעלות לילדים – והיא התארגנה על ידי פעילים ממאהל לוינסקי אשר ראו בה המשך ישיר לפעילות במאהל.

לסיכומו של מאמר זה, ניתן לראות כיצד הפעילות במאהל לוינסקי הייתה בה בעת גם אקט מחאתי, אזרחי ופוליטי, וגם אקט אקטיביסטי-מרחבי. יש בפעילות זו כדי לקדם את מימוש הזכות לעיר והזכות למחאה, אם כי לא באופן מלא על פי הגדרתו של הרווי, כי למעשה לא התקיימה בפעילות במאהל פרקטיקה של ניהול דמוקרטי מלא. את הדרישה לצדק ולשינוי, אשר עמדו בחזונו של פעילות ופעילי המאהל בשבועות הספורים שבהם הוא התקיים, ניתן לקרוא דרך המרחב שבו הם בחרו למקם את מחאתם, על מעגליו השונים ועל הביטויים השונים של אקטיביזם מרחבי שנתקיימו בהם.

אם נשוב לטענתנו של סוג'ה שהוצגה בתחילת המאמר, כי שיח הצדק נולד היסטורית בעיר וצריך להחזיר אותו לעיר (Soja, 2011), נשאלת השאלה האם מאהל לוינסקי הוא ביטוי לכך, והאם המאהל, אשר התקיים בעיר ובאזור מובחן בה וביקש להעלות על סדר היום בעיות הקשורות בחיים בעיר, מדגים טענה זו? מחד, נדמה כי אכן המחאה הגדולה, הן ברושטילד והן זו שנוולדה כתוצאה ממנה, בלוינסקי, היא ביטוי עירוני לאי נחת ולדרישה אזרחית ופוליטית, אך גם מרחבית, לצדק. נדמה כי במידה מסוימת

מאהל לוינסקי מדגים גם את טענתו של סוג'ה (שם: 109) כי המרחב עשוי להיות נקודת חיבור לתנועות ומאבקים שלא יכולים בהכרח להתחבר בדרך אחרת, וכן כי המרחב יכול ליצור ולהניע פעולה פוליטית ואקטיביזם, בעיקר באופן שבו קבוצות שונות מאוד זו מזו התחברו יחד לכדי פעולה פוליטית ואקטיביסטית ומרחבית, והצליחו להתמיד באקטיביזם הזה במשך מספר שבועות לא מבוטל.

ניתן לומר כי במקרה של מאהל לוינסקי המרחב היה כלי לנראות וליצירה של אקטיביזם משותף, ולכן כנראה הוא הצליח במידה לא מעטה ואף חלחל למעגלים גיאוגרפיים הולכים וגדלים לאורך זמן ממושך, אף על פי שאופן ניהולו לא תמיד היה לגמרי דמוקרטי. מבחינה זו, האקטיביזם שנוצר במאהל לוינסקי היה אקטיביזם מרחבי והוא הובנה באמצעות פעולה חברתית-תרבותית, שינויים פיזיים ומאבק על תודעה. בד בבד התקיימו כל העת מאבקים פוליטיים-מרחביים בין קבוצות שונות השותפות למאהל ולמאבק על המרחב עצמו של המאהל והגן, מאבקים של זהות ושל כוח, שהפך הדמוקרטי לא היה דומיננטי בהם ולכן בסופו של דבר הם פוררו את המאהל והחלישו את עוצמתו של האקטיביזם המרחבי שנוצר בו ואת הקריאה לזכות לעיר. יחד עם זאת, מקרה המבחן של מאהל לוינסקי ממחיש, בדינמיקה המרחבית והפוליטית-אזרחית שעוצבה ומומשה במסגרתו, את הזיקה בין הזכות התיאורטית לעיר למימוש המרחבי שלה בפעילות אקטיביסטית, ואפשר לנו לדון ולפתח את מושג האקטיביזם המרחבי על ממדיו הפיזיים, החברתיים-תרבותיים והסימבוליים.

הערות

- 1 השם "מאהל לוינסקי" התקבע כמעט למן הרגע הראשון, הן בקרב פעילי המאהל ומקימיו והן בקרב התקשורת. זאת, אף ששמו הרשמי של הגן אינו גן לוינסקי אלא גן הקווקזים, ואף על פי שהשם הרשמי שנקבע למאהל מיומו הראשון היה "שאגת הדרום" (שם שהופיע עד יומו האחרון של המאהל על שלט גדול בצד הפונה לרחוב לוינסקי).
- 2 עבודת השדה והתצפיות המוצגות במאמר נערכו על ידי חן משגב. טובי פנסטר ביקרה במאהל פעמים אחדות והשתתפה בפעילויות שנערכו בו.
- 3 על כן יש המעדיפים לומר כי התיאוריה אינה תיאוריה של אי-ייצוגיות אלא תיאוריה שהיא "יותר מייצוג" (more than representational). להרחבה ראו: Lorimer, 2005.
- 4 דוגמה למחקר המבוסס על גישה זו ועוסק באקטיביזם ניתן למצוא אצל Brown and Pickerill, 2009.
- 5 על ההמשגה של מרחבים "אסורים" ומרחבים "מותרים" ראו אצל Fenster, 1999.
- 6 גינת דה-מודינה היא גינה עירונית בשכונת שפירא, הסמוכה למאהל. לקראת פינוי המאהל התגבשה קבוצת אקטיביסטים מהמאהל לפעילות המשך בשכונות הדרום. פעילות זו כונתה "קפה בגינה" – הרחבה בהמשך המאמר.

רשימת מקורות

- בלומן, א'. 2011. האדם כ"אחר": ייצוגיות ואייצוגיות בתמונת הנוף. בתוך: א', סופר, י', מעוז ור' כהן-ספר (עורכים), *תבניות נופים תרבותיים* (31-46). חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.
- דהאן-כלב, ה'. 2007. תנועת אחותי: חבלי ייסוד 1999-2002. בתוך: ש', ליר (עורכת), *לאחותי: פוליטיקה פמיניסטית מזרחית* (41-62). תל אביב: כבל.
- ישי, י'. 2003. בין גיוס לפיוס: החברה האזרחית בישראל. ירושלים: כרמל.
- לקלאר, א' ומוף, ש'. 2004 (1985). הגמוניה ואסטרטגיה סוציאליסטית, לקראת פוליטיקה דמוקרטית רדיקלית. תל אביב: רסלינג.
- מנוחין, י'. 2010. אקטיביזם ושינוי חברתי. ירושלים: ספרי נובמבר.
- מרום, נ'. 2009. עיד עם קונספציה, מתכננים את תל אביב. תל אביב: כבל.
- משגב, ח'. 2013. לוינסקי. בתוך: א', הנדל (עורך ראשי), א', אדלמן, מ', גבעוני, נ', יורן וי' קני (עורכים), *קריאת המחאה: לקסיקון פוליטי* [2011-] (157-165). תל אביב: קבוצת הלסקיקון למחשבה פוליטית, מרכז מינרובה למדעי הרוח, והקיבוץ המאוחד, סדרת קו אדום.
- סער, צ'. 2011. מותחות את היריעות. הארץ, 9 באוגוסט.
- פוקן, מ'. 2010 (1976). הטרוטופיה: על מרחבים אחרים. תל אביב: רסלינג.
- פלד, י' ושפיר, ג'. 2005. מיהו ישראלי: הדינמיקה של אזרחות מורכבת. אוניברסיטת תל-אביב.
- פלדחי, ר', יונה, י' וגל-נור, י'. 2012. המחאה של קיץ 2011: אקטיביזם חברתי ודמוקרטיה מתדיינת. בתוך: י', יונה וא', ספיבק (עורכים), *אפשר גם אחרת: מתווה לכינונה של חברה מתוקנת, המחאה החברתית 2011-2012* (25-47). תל אביב: הקיבוץ המאוחד, סדרת קו אדום.
- פנסטר, ט'. 2012. של מי העיר הזאת? תכנון, ידע וחיי היומיום. תל אביב: הקיבוץ המאוחד, סדרת קו אדום אורבני.
- קשת, ש'. 2005. שדה ערתי: תיק אמניות מזרחיות. תיאוריה וביקורת, אביב 2005. 26: 235-240.
- קשת, ש' ומאירי, י'. 2003. פליטים בלב העיר. פנים 26: 47-53.
- רוטברד, ש'. 2005. עיד לבנה, עיר שחורה. תל אביב: כבל.
- שלסקי, ש' ואלפרט, ב'. 2007. דרכים בכתיבת מחקר איכותני: מפירוק המציאות להבנייתה כטקסט. תל אביב: מכון מופ"ת.

- Anderson, B and Harrison, P. 2010. "The Promise of Non-Representational Theories". In: Anderson, B and Harrison, P (eds). *Takig-Plac: Non-Rerestationa Theories and Geography*. UK: Ashgate. Pp 1-36.
- Appadurai, A. 1996. *Modernity at Large, Cultural Dimensions of Globalization*. US: University of Minnesota Press
- Attoh, K, A. 2011. "What Kind Right is the Right to the City?", *Progress in Human Geography*, 35(3): 669-685
- Brown, G and Pickerill, J. 2009. "Space for emotion in the spaces of activism". *Emotion, Space and Society* 2: 24-35
- Brown, M. 1997. "Radical Politics out of Place? The curious case of ACT UP Vancouver". In: Pile, S and Kieth, M (eds), *Geographies of Resistance*. London: Routledge. pp 152-167.
- Cadman, L. 2009. "Non-Representational Theory/ Non-Representational Geographies". *IEoHG: International Encyclopedia of Human Geography*. UK: Elsevier. pp 456-463.

- Chatterton, P. 2005. "Give up Activism" and Change the World in Unknown Ways: Or, Learning to Walk with Others on Uncommon Ground". *Antipode* 38(2): 259–282.
- Chari, S and Donner, H. 2010. "Ethnographies of Activism: A Critical Introduction". *Cultural Dynamics*. 22(2):75–85.
- Dikec, M. 2001. "Justice and the Spatial Imagination". *Environment and Planning A*, 33: 1785–1805.
- Donner, H. 2011. "Locating Activist Spaces: The Neighborhood as a Source and Site of Urban Activism in 1970's Calcutta". *Cultural Dynamics*. 23(1):21–40
- Etzioni, A. 1968. *The Active Society, A Theory of Social and Political Processes*. New-York: Free Press.
- Fenster, T. 1999. "Space for Gender: cultural roles of the forbidden and the permitted". *Environment and Planning D: Society and Space*. (17): 227–246.
- 2009. "Planning from 'Below' in Israel: Reflections on the Public Interest". *Geography Research Forum*. 29: 138–151.
- Hans, J. 2006. "Macroscopic Action: On Amitai Etzioni's Contribution to Social Theory". In: McWilliam, W.C (ed), *The Active Society Revisited*. US: Rowman & Littlefield Publishers. pp 13–20.
- Harrison, P. 2000. "Making sense: embodiment and the sensibilities of the everyday". *Environment and Planning D: Society and Space* 18: 497–517.
- Harvey, D. 2008. "The Right to the City", *New Left Review*, 53: 23–40.
- Hodkinson, S and Chatterton, P. 2006. "Autonomy in the city? Reflections on the social centres movement in the UK". *City* 10(3): 305–315.
- Kaldor, M. 2003. *Global Civil Society: an Answer to War*, Cambridge: Polity Press.
- Katz, C. 2003. "Social Formations: Thinking About Society, Identity, Power and Resistance". In: Holloway, L et-al (eds), *Key Concepts in Geography*. London: SAGE publications. pp 249–265.
- Lacey, A. 2005. "Networked Communities: Social Centers and Activist Spaces In Contemporary Britain". *Space and Culture* 8(3): 286–301
- Larner, W and Craig, D. 2005. "After Neoliberalism? Community Activism and Local Partnerships in Aotearoa New Zealand". *Antipode* 37(3):402–404.
- Lefebvre, H. 1991. *Critique of Everyday Life*. London: Verso.
- 1992. *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Leontidou, L. 2006. "Urban social movements: from the "right to the city" to transnational spatialities and flaneur activist". *City* 10(3): 259–268.
- Lorimer, H. 2005. "Cultural geography: the busyness of being 'more-than-representational' ". *Progress in Human Geography* 29(1):83–94.
- Mitchell, D. 2003. *The Right to the City*, New York. Guildford Press.
- Mudu, P. 2004. "Resisting and Challenging Neoliberalism: The Development of Italian Social Centers". *Antipode* 36(5):917–941.
- Pikerill, J and Chatterton, P. 2006. "Notes toward autonomous geographies: creation, resistance and self-management as survival tactics". *Progress in Human Geography* 30(6): 730–746.
- Pile, S. 1997. "Introduction: Opposition, political identities and spaces of resistance". In: Pile, S and Kieth, M (eds), *Geographies of Resistance*. London: Routledge. pp 1–32.

- Purcell, M. 2003. "Citizenship and the Right to the Global City: Reimagining the Capitalist World Order". *International Journal of Urban and Regional Studies*, 27 (3): 90–564.
- Routledge, P. 2009. "Activist Geographies". *IEoHG: International Encyclopedia of Human Geography*. UK: Elsevier. pp 7–14.
- Secor, A. 2004. "'There is an Istanbul that Belongs to Me': Citizenship, Space and Identity in the City". *Annals of Association of American Geographers*, 94 (2): 352–368.
- Shepard, B. 2005. "The Use of Joyfulness as a Community Organizing Strategy". *Peace & Change* 30(4): 435–467
- Soja, E. 2010. *Seeking Spatial Justice*. Minneapolis: University of Minnesota press.
- Stacheli, L. and Mitchell, D. 2008. *The People's Property: Power, Politics and the Public*. N.Y. Routledge.
- Svirsky, M. 2012. *Arab-Jewish Activism in Israel-Palestine*. UK: Ashgate.
- Takahashi, L.M. 2009. "Activism". In: *IEoHG: International Encyclopedia of Human Geography*. UK: Elsevier. pp 1–6.
- Tarrow, S. 2009. *The New Transnational Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- The Autonomous Geographies Collective. 2010. "Beyond Scholar Activism: Making Strategic Interventions Inside and Outside the Neoliberal University". *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies* 9(2): 245–275.
- Thrift, N and Dewsbury, J.D. 2000. "Dead geographies- and how to make them live". *Environment and Planning D: Society and Space* 18: 411–432.
- Tilly, C. 2004. *Social Movements, 1768–2004*. Boulder CO: Paradigm Publisher.
- Whitzman, C. 2007. "Stuck at the front door: gender, fear of crime and the challenge of creating safer space". *Environment and Planning A* 39: 2715–2732.
- Wright, M. W. 2008. "Gender and geography: Knowledge and activism across the intimately global". *Progress in Human Geography* 33(3): 379–386.
- Young, I.M. 2001. "Activist Challenges to Deliberative Democracy". *Political Theory*, 29(5): 670–690.